

**Niedocenieni myśliciele —
zapomniane historie filozofii**

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3798

Andrzej J. Noras

**Niedocenieni myśliciele —
zapomniane historie filozofii**

Redaktor serii: Filozofia
Dariusz Kubok

Recenzent
Ryszard Wiśniewski

Redaktor
Małgorzata Pogódek

Projektant okładki
Tomasz Kipka

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Lidia Szumigala

Łamanie
Bogusław Chruściński

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3654-1
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3655-8
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
[e-mail: wydawnictwo.us.edu.pl](mailto:wydawnictwo.us.edu.pl)

Wydanie I. Ark. druk. 13,0. Ark wyd. 13,5. Papier
Munken 100 g Cena 32 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin

Spis treści

Wstęp	7
-----------------	---

Część pierwsza Karl Groos

Biografia myśliciela	13
Historia filozofii	27

Część druga Hans Leisegang

Biografia filozofa	55
Historia filozofii	69
<i>Denkformen</i>	89

Część trzecia Willy Moog

Biografia myśliciela	119
Działalność naukowa Mooga	135
Rozprawa z psychologizmem	135
Niemiecka filozofia współczesna	144
Hegel i jego szkoła	150
Życie filozofów	155
Zakończenie	183
Literatura	185
Indeks osobowy	197
Summary	205
Zusammenfassung	207

Wstęp

O tym, jak bardzo czas relatywizuje nasze oceny zdarzeń z przeszłości, świadczy najdobitniej przykład tego myśliciela, który został następcą Kanta na katedrze filozofii w Królewcu. Nie był niedocenionym filozofem, lecz raczej filozofem, który miał o sobie zbyt wysokie mniemanie. O takich myślicielach nie traktuje ta książka. Myślicielem, o którym mowa, jest bezpośredni następca Kanta na katedrze Uniwersytetu w Królewcu, a mianowicie Wilhelm Traugott Krug (1770–1842)¹. Zwlekał z przybyciem do Królewca, opuścił miasto Kanta wcześniej, niż wynikałoby to z jego kontraktu. Krótko mówiąc, Krug uważał się za wybitnego uczonego, któremu uwłacza pobyt w prowincjonalnym Królewcu. Czy ktoś jeszcze dziś pamięta jego imię?

Książka ma zupełnie inny cel, a mianowicie przedstawienie biografii i poglądów filozofów, którzy z różnych powodów zostali — jak zwykło się mawiać — odsunięci na boczny tor. Wydaje się to tym dziwniejsze, że ich opracowania historii filozofii są niezwykle interesujące. Ich biografie nie należą do łatwych, trudno o nich powiedzieć, że byli uczniami wybitnych filozofów, co więcej dwóch z nich pozostaje w zależności mistrz — uczeń. Jeśliby się trzymać biografii, to najstarszym z bohaterów książki jest Karl Groos (1861–1946), następnie jego uczeń Willy Moog (1888–1935) i wreszcie Hans Leisegang (1890–1951). Gdyby jednak za ważniejszą od biografii uznać prezentację dziejów filozofii, to lider się nie zmienia, gdyż najstarszą książką jest dzieło Karla Groosa, zatytułowane *Der Aufbau der Systeme*², do której *Przedmowa* sygnowana jest datą „jesień 1923”. Sytuacja zmienia się jednak wówczas, gdy chodzi o miejsce drugie, gdyż kolejną książką jest

---

¹ Pisze na ten temat bardzo szeroko Steffen Dietzsch. Zob. S. Dietzsch: *Immanuel Kant. Biografia*. Tłum. K. Krzemieniowa. Warszawa 2005, s. 214–227.

² K. Groos: *Der Aufbau der Systeme. Eine formale Einführung in die Philosophie*. Leipzig 1924.

dzieło Hansa Leiseganga pod tytułem *Denkformen*, które ukazało się po raz pierwszy w roku 1928³. Wreszcie trzecia książka to dzieło Willy Mooga noszące tytuł *Das Leben der Philosophen*⁴. Wskazany porządek chronologiczny można odwrócić, gdyż Moog już w roku 1922 publikuje książkę poświęconą filozofii dwudziestego wieku, którą zresztą dedykuje Karlowi Groosowi⁵.

Książka stawia sobie za cel prezentację biografii i koncepcji dziejów filozofii Karla Groosa, Hansa Leiseganga oraz Willy Mooga. Autor wychodzi z założenia, że stanowią one cenny materiał w refleksji nad historią filozofii. Skoro tak, to wymagają przypomnienia, gdyż niesłusznie zostały zapomniane. Można bowiem bez cienia wątpliwości wskazać historii filozofii, które w pełni zasłużyły na to, żeby o nich zapomniano. Niech takim negatywnym przykładem będzie napisana trochę wcześniej historia filozofii Franza Brentana, która nosi tytuł *Die vier Phasen der Philosophie und ihr augenblicklicher Stand*⁶. Książka przedstawia nieco wypaczony obraz dziejów filozofii, a jej autor przysłowiowym chłopcem do bicia czyni Immanuela Kanta. Tymczasem wydaje się, że właśnie w nawiązaniu do Kanta powstaje wiele wartościowych historii filozofii, a protoplastą ich wszystkich jest współtwórca badeńskiej szkoły neokantyzmu Wilhelm Windelband (1848–1915). W roku 1892 opublikuje on po raz pierwszy swe najbardziej znane dzieło, którego późniejsze wydania nosiły tytuł *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*⁷, choć wydanie pierwsze ukazało się pod tytułem *Geschichte der Philosophie*⁸. Autor podkreśla osobliwość podejścia do problemu historii filozofii i pisze: „Szczególny nacisk położyłem (...) na rozwój tego, co w filozoficznym rozważaniu jest najważniejsze: historię problemów i pojęć”⁹. Omawiane tu

³ H. Leisegang: *Denkformen*. Berlin 1928. Cytowane według wydania drugiego: Idem: *Denkformen*. 2. neu bearbeitete Aufl. Berlin 1951.

⁴ W. Moog: *Das Leben der Philosophen*. Berlin 1932.

⁵ Zob. W. Moog: *Die deutsche Philosophie des 20. Jahrhunderts in ihren Hauptrichtungen und ihren Grundproblemen*. Stuttgart 1922.

⁶ F. Brentano: *Die vier Phasen der Philosophie und ihr augenblicklicher Stand*. Stuttgart 1895.

⁷ Zob. W. Windelband: *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. 3. Aufl. Tübingen—Leipzig 1903.

⁸ W. Windelband: *Geschichte der Philosophie*. Freiburg im Breisgau 1892.

⁹ Ibidem, s. V. Zob. na ten temat A.J. Noras: *Philosophiegeschichte als Problem der Marburger und Südwestdeutschen Neukantianer*. In: *Marburg versus Südwestdeutschland. Philosophische Differenzen zwischen den beiden Hauptschulen des Neukantianismus*. Hrsg. von Ch. Krijnen, A.J. Noras. Würzburg 2012, s. 115–139.

historie filozofii nawiązują wszak do Kanta i neokantyzmu, a ich autorzy bliżsi są tradycji niemieckiej niż austriackiej.

Próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego wskazani myśliciele pozostają niedocenieni, sama w sobie jest niezwykle ciekawa, choć zdaje się, że od początku skazana na niepowodzenie. Trudno bowiem jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, z jakich powodów dany filozof popada w zapomnienie — tak samo, jak niełatwo wskazać powody tego, że określony filozof staje się modny. Dzieje filozofii rządzą się swoimi prawami i niekoniecznie jest tak, że można te prawa bez trudu wskazać. Dlatego czasem jedynie *ex post* można powiedzieć, że ktoś popadł w zapomnienie z nie do końca zrozumiałych przyczyn. Innym razem znowu czas pomoże znaleźć powody owego zapomnienia.

Publikacja nie ukazałaby się w tej postaci bez życzliwości kilku ludzi, którzy od początku życzliwie wspierali starania o zamieszczenie fotografii omawianych myślicieli. Podziękowania należą się pracownikom Universitätsarchiv Tübingen, ze szczególnym uwzględnieniem archiwisty Stefana Finka, pracownikom Sächsische Landesbibliothek — Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB), przede wszystkim Pani Bettinie Erlenkamp. Szczególne podziękowania jednak kieruję na ręce Pani Prof. Dr. Nicole C. Karafyllis, profesor Technische Universität Braunschweig oraz autorce monumentalnej pracy poświęconej Moogowi, która nie tylko życzliwie odniosła się do projektu, ale sama przedstawiła ideę projektu wnukowi Mooga, którym jest Jon-Erik Hoff, i otrzymała jego zgodę dla projektu.

Indeks osobowy

- Abelard Piotr 167
Abgarowicz Kazimierz 171, 193
Adickes Erich 42, 130, 145, 185
Albert Wielki 167
Aleksander Wielki 87
Aleksander z Hales 167
Althusius Johannes 170
Anaksagoras 71
Anaksymander 163
Anaksymenes 163
Anzelm z Canterbury 167
Apelt Ernst Friedrich 181
Arkezylaos 165
Arnauld Antoine 172, 185
Arouet François-Marie 82, 169, 175
Arystoteles 39, 42, 46, 49, 69, 74, 78,
86, 87, 88, 99, 101, 109, 114, 121,
128, 164, 167, 169, 170, 192, 194
Ashley-Cooper Anthony 175
Aster Ernst von 183, 184, 185
Augustyn św. 82, 95, 166, 167, 185
Avenarius Richard 122, 147, 181
- Baader Franz von 179
Bacon Francis 171, 185
Baeumker Clemens 56, 60, 150
Bakradze Konstanty 43, 185
Banaszkiwicz Artur 41, 190
Bańka Józef 183, 194
Bauch Bruno 46, 60, 63, 126, 143,
148, 150, 185, 193, 195
Baumgarten Alexander Gottlieb 109,
176
Bayle Pierre 172
Beck Jakob Sigismund 42, 43, 178
Becker Hermann 65
Beetz Karl Otto 127
Beneke Friedrich Eduard 181
- Bense Max 73
Bergmann Ernst 85
Bergson Henri 150
Berkeley George 49, 175
Bernard z Clairvaux 167
Bernhart Joseph 167, 185
Bierzanek Remigiusz 170, 185, 188
Bismarck Otto von 24
Bodin Jean 170, 185
Bolzano Bernard 137, 138, 141, 180,
185
Bonawentura zob. Fidanza Jan
Bonitz Hermann 57
Boumann Ludwig 101, 189
Boy-Żeleński Tadeusz 171, 175, 193
Brahe Tycho 169
Brahma 163
Brentano Franz 8, 96, 138, 139, 148,
149, 182, 185, 191
Bröcker Walter 73
Bruns Ivo 161, 185
Brunswig Alfred 126, 185
Bryère Jean de la 175
Brzostowski Tadeusz 166, 194
Buchenau Artur 149
Büchner Ludwig 181
Buhr Manfred 100
Buridan Jan 168
Buss Mathilde 125
- Campanella Tomasso 170, 185
Cantor Georg 124
Cassirer Ernst 60, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 126, 149, 185
Charon Pierre 171
Chmaj Ludwik 20, 185
Chrystus 87, 161, 165, 185
Chryzyp z Soloi 165

- Claparède Édouard 18, 20
 Clapiers de Vauvenargues Luc de 175
 Cohen Hermann 25, 34, 48, 81, 139, 140, 148, 149, 185, 194
 Gohn Jonas 140, 142, 150, 186
 Comte August 96
 Condillac Etienne Bonnot de 175
 Copleston Frederick 103, 186
 Crusius Christian August 176

 d'Alambert Jean le Rond 175
 Dalbosco Claudio Almir 42, 186
 Darwin Charles 14, 15, 147
 Demokryt 90
 Diderot Denis 175
 Dietzsch Steffen 7, 186
 Dilthey Wilhelm 28, 36, 37, 69, 75, 77, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 114, 147, 158, 159, 160, 168, 169, 182, 186
 Diogenes Laertios 102, 186
 Drapatz Christoph 80, 111, 112, 187
 Drews Arthur 50, 186
 Driesch Hans 22, 147, 182
 Dühring Eugen 181
 Dünnhaupt Rudolf 155
 Duns Szkot Jan 168

 Ebbinghaus Hermann 21, 27, 35, 37, 38, 93, 188
 Eckhart Mistrz 167, 168, 186
 Eggerath Werner 66
 Ehrenfels Christian von 148
 Engels Friedrich 180
 Epikur 87, 165
 Erazm z Rotterdamu 168, 169
 Erdmann Benno 138, 149
 Erdmann Johann Eduard 31, 32, 187
 Erlenkamp Bettina 9
 Eros 163
 Esau Abraham 61
 Eschen Fritz 67
 Eucken Rudolf 60, 77, 147, 182, 187
 Euklides z Aleksandrii 110
 Ewald Oskar 139

 Falkenheim Hugo 23, 30, 187
 Fassbinder Caroline zob. Moog Caroline
 Fechner Gustav Theodor 181
 Feuerbach Ludwig 95, 180

 Fichte Immanuel Hermann 155, 180, 187
 Fichte Johann Gottlieb 41, 42, 46, 104, 132, 145, 147, 150, 152, 153, 155, 160, 178, 179, 181, 186, 187, 189, 190
 Fidanza Jan 167
 Filip II Macedoński 87
 Filon z Aleksandrii 56, 58, 89, 191, 192, 195
 Fink Stefan 9
 Fischer Aloys 14, 188
 Fischer Kuno 13, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 184, 187
 Förster Friedrich 101, 189
 Förster-Nietzsche Elisabeth 59, 60
 Frey Gerhard 103, 104, 187
 Frick Wilhelm 60, 61
 Friedländer Oskar Ewald zob. Ewald Oskar
 Fries Jakob Friedrich 39, 48, 149, 151, 152, 181, 187
 Frischeisen-Köhler Max 27, 28, 119, 120, 128, 187, 193, 196
 Fromme Maria Magdalena zob. Hegel Maria Magdalena

 Gabriel Gottfried 98, 100, 101, 108, 187
 Gadamer Hans-Georg 73
 Galileusz 34, 147, 169
 Garewicz Jan 80, 109, 116, 155, 187, 189, 195
 Gassendi Pierre 172
 Gaudig Hugo 14, 188
 Gawecki Bolesław Józef 172, 192
 Geulinx Arnold 28, 172
 Geyser Joseph 150
 Gierczyński Zbigniew 171, 193
 Giordano Bruno 169
 Głombik Czesław 183, 194
 Görland Albert 148, 149
 Goethe Johann Wolfgang von 13, 23, 65, 78, 79, 98, 99, 107, 120, 124, 178, 187, 192, 193
 Gottsched Johann Christoph 176
 Gottwald Herbert 55, 187
 Grasberger Lorenz 17, 187
 Groethusen Bernhard 93, 159, 186
 Groos Julius 13

- Groos Karl 7, 8, **13–51**, 93, 119, 120, 121, 127, 130, 160, 184, 187, 188, 190
- Grosseteste Robert 167
- Grotius Hugo 170, 188
- Günther Anton 180
- Günther Hans Friedrich Karl 60, 61
- Häberlin Paul 22
- Haeckel Ernst 50, 147, 181
- Hall Granville Stanley 20
- Hamann Johann Georg 48, 178
- Hantke Manfred 21, 188
- Hartmann Eduard von 49, 51, 122, 148, 150, 182, 195
- Hartmann Nicolai 39, 47, 62, 63, 73, 79, 80, 81, 97, 98, 104, 113, 115, 116, 127, 145, 149, 179, 182, 183, 188, 189, 192, 194
- Hebbel Christian Friedrich 24, 196
- Hegel Georg Wilhelm Friedrich 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 44, 46, 47, 48, 72, 75, 78, 80, 86, 90, 91, 94, 95, 99, 101, 108, 110, 111, 114, 115, 132, 145, 150, 151, 152, 153, 156, 158, 160, 161, 162, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 189, 191, 192, 194
- Hegel Maria Magdalena 150
- Heidegger Martin 96, 182
- Heinze Richard 58
- Heller Michał 173, 193
- Heman (Karl) Friedrich 128, 130, 189
- Heraklit 35, 50, 102, 103, 105, 108, 110, 113, 115
- Herbart Johann Friedrich 128, 181
- Herder Johann Gottfried 174, 178
- Herrigel Eugen 39, 191
- Hertling Georg von 150
- Herzberg Alexander 160, 161, 189
- Hessen Sergiusz 18, 20, 189
- Heyde Johannes Erich 73
- Heymans Gerardus 51, 190
- Hezjod 87, 111, 163
- Hindenburg Paul von 61, 63, 106
- Hirt Ferdinand 59, 69, 85
- Hitler Adolf 61, 62, 63, 124
- Hobbes Thomas 51, 172, 190
- Hochstetter Erich 73
- Hölderlin Friedrich 44, 150
- Hönigswald Richard 130, 149
- Hoff Jon-Erik 9, 123, 133, 157
- Hoffmann Ernst 60
- Hoffmann Ernst Theodor Amadeus 23, 191
- Holbach Paul 175
- Homer 87
- Horrnann Paul 134
- hrabia von Shaftesbury zob. Ashley-Cooper Anthony
- Hugon ze św. Wiktora 167
- Hume David 40, 175, 190
- Hund Friedrich 66
- Husserl Edmund 81, 114, 124, 125, 126, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 149, 150, 182, 190, 191, 194
- Hutcheson Francis 175
- Ingarden Roman 39, 74, 144, 178, 190
- Irmgard H. 134
- Izdebski Zygmunt 170, 185
- Jacobi Friedrich Heinrich 40, 43, 48, 174, 178, 190
- James William 50
- Jan Ewangelista św. 103
- Jankowski Marek 105, 177, 190
- Jan Szkot Eriugena 167
- Jaspers Karl 36, 58, 59, 75, 77, 89, 90, 94, 97, 98, 190
- Jerusalem Wilhelm 136, 190
- Jodkowski Kazimierz 113, 190
- Jodl Friedrich 148
- Joël Karl 160, 190
- Johannsen Hermann 63, 64
- Jolley Nicholas 173, 190
- Jonas Hans 59, 190
- Josenhans G. 24, 190
- Junker Paul W. 155
- Justyn Męczennik 166
- Kafka Gustav 119, 129
- Kant Immanuel 7, 8, 9, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 48, 49, 57, 74, 75, 78, 81, 99, 101, 104, 105, 109, 114, 115, 126, 132, 143, 144, 145, 147, 151, 152, 153, 176, 177, 178, 179, 181, 185, 186, 190, 191, 194, 195, 196

- Karafyllis Nicole Christine 9, 120, 121, 122, 124, 125, 129, 134, 155, 190
Kartezjusz 28, 32, 37, 38, 39, 50, 110, 171, 172, 187
Katz Moritz 23, 191
Kellermann Benzion 149
Kepler Johannes 34, 147, 169
Keyserling Hermann von 148, 150
Kierkegaard Soren 77, 195
Kinkel Walter 149
Klagges Dieter 134
Klaus Georg 100
Kleantes z Assos 165
Klemens Aleksandryjski 166
Klemperer Victor 129
Kleopatra VII 87
Klimkiewicz Anna 170, 192
Kodalle Klaus-Michael 56, 66, 68, 80, 98, 187, 194, 195
König Arthur 21, 188
Konfucjusz 162
Koopmann Sophie 13
Kopernik Mikołaj 169
Kornatowski Wiktor 170, 185
Kraus Oskar 138, 191
Krause Karl Christian Friedrich 179
Kraut Emma 13
Krijnen Christian 8, 156, 183, 194
Kröner Franz 28, 191
Kroner Richard 60, 129, 145, 150, 191
Krońska Irena 102, 186
Krueger Felix 58
Krüger Friedrich 129
Krug Wilhelm Traugott 7
Krzemieniowa Krystyna 7, 92, 186
Kubiak Zygmunt 166, 185
Kubok Dariusz 39, 194
Kuderowicz Zbigniew 43, 92, 185, 186
Külpe Oswald 50, 148, 182, 191
Kuhn Thomas Samuel 98, 112, 113, 114, 115, 191
Kuliniak Radosław 174, 191, 192
Kupś Tomasz 105, 190

Laas Ernst 181
Lambert Johann Heinrich 176, 177, 190
Lammers Uwe 120, 191
Landman Adam 32, 34, 101, 108, 152, 158, 189
Lange Friedrich Albert 142, 191
Lange Konrad 20
Lao-tse 162
Lask Emil 39, 143, 150, 191, 194
Lehmann Gerhard 41, 48, 190, 191
Lehmann Rudolf 33, 191
Leibniz Gottfried Wilhelm 37, 41, 48, 51, 132, 173, 190
Leisegang Hans 7, 8, 37, **55–116**, 119, 160, 165, 174, 184, 187, 191, 192, 194, 195
Leisegang Otto 55, 56, 57
Leisegang Siegfried 57, 62, 63
Lessing Gotthold Ephraim 82, 106, 174, 176, 192
Leszczyna Dorota 179, 192
Lichtenberg Georg Christoph 113
Lieber Hans-Joachim 65
Liebmann Otto 149
Linke Paul Ferdinand 64, 66, 100, 192
Lipps Theodor 120, 138, 143, 148, 149, 192
Litt Theodor 56, 59, 73, 89, 90, 95, 102, 182, 192
Locke John 172, 173, 175, 192
Löwe Gottlieb 174
Löwith Karl 153, 192
Lotze Rudolf Hermann 49, 146, 182, 192
Ludendorff Erich 124
Ludwik IV Bawarski 168
Luter Martin 169

Łoziński Jerzy 104, 186

Mach Ernst 42, 43, 51, 147, 181
Machiavelli Niccolò 170, 192
Mahnke Dietrich 150
Maier Heinrich 149, 164, 192
Maimon Salomon 41, 42, 43, 46, 48, 178, 192
Malebranche Nicolas 28, 172
Małysek Tomasz 174, 191, 192
Mandeville Bernard de 175
Marx Karl 95, 180
Marzęcki Józef 106, 195
Mefistofeles 98, 99
Mehlhose Erna 57

- Mehlis Georg 150
Meinecke Friedrich 65
Meiner Felix 27, 62
Meinong Alexius 33, 138, 148, 149,
150, 182
Mendelssohn Moses 174, 176, 190,
191, 192
Menzer Paul 121, 160, 192
Mersenne Marin 171
Mesch Eckardt 55, 56, 57, 58, 59, 60,
61, 62, 63, 64, 65, 70, 187, 192
Messer August 121
Meta H. 134
Mettrie Julien Offray de la 175
Metternich Klemens von 24, 25, 188
Meumann Ernst 14, 188
Meyer-Erlach Wolf 62
Michel Karl Markus 108, 158, 189
Mikołaj z Kuzy 50, 168
Mikołaj z Oresme 168
Mill John Stuart 143, 149, 192
Misch Georg 146, 161, 192, 193
Moldenhauer Eva 108, 158, 189
Moleschott Jakob 181
Montaigne Michel de 170, 171, 193
Montesquieu zob. Secondat Charles
Louis de
Moog Caroline 120
Moog Emil Christian Johannes 120,
134
Moog Marianne 130
Moog Willy 7, 8, 9, 13, 23, 33, **119–**
182, 184, 189, 193, 196
More Thomas 171, 193
Müller Gert 90, 99, 100, 103, 104,
111, 114, 115, 116, 193
Müller Johannes 69, 99, 192
Müller-Freienfels Richard 160, 193
Münsterberg Hugo 148

Natorp Paul 49, 124, 126, 128, 139,
143, 148, 149, 193
Nelson Leonard 139, 148, 149
Newton Isaac 78, 83, 147, 173, 193
Nicole Pierre 172, 185
Niethammer Friedrich Immanuel 101,
151, 189,
Nietzsche Friedrich 23, 59, 60, 72,
96, 102, 104, 132, 148, 182, 186,
188, 192, 193

Noras Andrzej Jan 8, 25, 39, 43, 44,
60, 75, 129, 139, 140, 143, 152,
156, 178, 181, 183, 184, 185, 194,
195, 196
Nowicki Światosław Florian 32, 75,
101, 102, 156, 189
Nowotniak Justyna 112, 191

Ockham Wilhelm 168
Oken Lorenz 179
Oktawian August 87
Okoń Wincenty 18, 20, 21, 189, 194
Österreich Konstantin Traugott 22,
23, 196
Ostromęcka Helena 112, 191
Ostwald Wilhelm 147

Paczkowska-Łągowska Elżbieta 92, 186
Pańków Marcin 32, 108, 189
Parmenides 50
Pascal Blaise 82, 172
Paulsen Friedrich 148
Paulssen Arnold 60
Paweł św. 58, 103, 105, 108, 110, 191
Pestalozzi Johann Heinrich 132
Petersen Peter 63, 64
Petzeld Alfred 73
Peucker Henning 135, 136, 194
Pfeiffer Franz 167, 186
Piazzi Giuseppe 151
Pichler Hans 148, 150
Pieper Josef 166, 194
Pierer Heinrich August 87, 194
Pirron z Elidy 165
Platon 29, 34, 35, 37, 38, 39, 49, 60,
69, 71, 74, 78, 85, 86, 87, 109,
110, 113, 128, 153, 163, 164, 170,
192, 193, 194
Plotyn 50, 69, 86, 87, 88, 109, 165, 192
Potępa Maciej 110, 195
Póttawski Andrzej 137, 190
Prokopiuk Jerzy 110, 195

Ramus Petrus 170
Rath Matthias 136, 194
Reale Giovanni 86, 87, 163, 165, 194
Redslob Edwin 65
Rehmke Johannes 122, 124, 139,
149, 195
Reid Thomas 175

- Reimarus Hermann Samuel 176
 Rein Wilhelm 63
 Reinhold Karl Leonhard 41, 43, 44, 46, 150, 178, 189, 195
 Reinke Johannes 147
 Rickert Heinrich 69, 99, 139, 148, 150, 195
 Riehl Alois 51, 94, 149, 182, 195
 Rink Friedrich Theodor 41
 Rinofner-Kreidl Sonja 136, 195
 Ritter Heinrich 146, 195
 Römer-Leisegang Gertrud 57
 Rochefoucould François La 175
 Roloff Gustav 121
 Roscelin 167
 Rousseau Jean-Jacques 82, 176
 Rude Adolf 127
 Ruge Arnold 61
 Ruge Arnold jr. 61, 142, 196
- Sakkas Ammonios 165
 Sanchez Franz 171
 Sankara Adi 162
 Scheffczyk Leo 107, 195
 Scheibner Otto 14, 188
 Scheler Max 49, 148, 182
 Schelling Friedrich Wilhelm Joseph von 13, 46, 47, 51, 90, 132, 145, 150, 151, 152, 153, 179, 181, 189
 Schiller Friedrich 20, 43, 44, 46, 55, 58, 178, 195
 Schleiermacher Friedrich Daniel Ernst 36, 48, 105, 110, 146, 147, 174, 179, 179, 186, 195
 Schmidt Raymund 13, 33, 188
 Schnädelbach Herbert 44, 47, 75, 151, 152, 153, 181, 195
 Scholz Heinrich 149
 Schopenhauer Artur 24, 33, 49, 50, 72, 105, 106, 109, 148, 181, 191, 195, 196
 Schottlaender Rudolf 73
 Schröder Dankwart 64, 65, 195
 Schröer Henning 77, 100, 110
 Schulze Gottlob Ernst 40, 41, 43, 195
 Schumann Robert 23, 191
 Schuppe Wilhelm 149, 182
 Schwarz Otto 66
 Schwarz Hermann 24, 122, 124, 148, 155, 195
 Sczaniecki Michał 175, 193
 Secondat Charles Louis de 175, 193
 Sidorek Janusz 137, 190
 Siebeck Gustav Hermann 13, 120, 121
 Sieg Ulrich 124, 195
 Siegert Folker 56, 58, 195
 Siemek Marek Jan 155, 187
 Sigwart Christoph 91, 138, 149, 164
 Simmel Georg 120, 147, 148, 182
 Smith Adam 175
 Sokrates 38, 50, 71, 102, 164, 192, 194
 Sowinski Grzegorz 72, 193
 Spencer Herbert 20, 148, 181
 Spengel Johann Wilhelm 14
 Spengler Oswald 148, 150
 Spinoza Baruch 28, 50, 51, 90, 110, 144, 173, 174, 187
 Spranger Eduard 65, 69, 73, 89, 90, 94, 182, 195
 Stachowiak Krzysztof 41, 190
 Steffens Henrik 179
 Stein Ludwig 94, 195
 Steiner Rudolf 150
 Stenzel Julius 60, 196
 Stern Louis William 22, 148
 Sting Max 24, 196
 Stirner Max 180
 Stoffer Hellmut 102, 196
 Strauß David Friedrich 180, 196
 Stumpf Carl 124, 138, 148, 191
 Suzo Henryk 168
 Szaniawski Klemens 143, 192
 Szewczyk Jan 184, 185
 Sztobryn Sławomir 18
 Szubert Bogusław 183, 194
- Tales z Miletu 69, 85, 86, 87, 163, 192
 Tauler Johannes 168
 Tetens Johannes Nikolaus 176
 Tieck Ludwig 23, 191
 Tilitzki Christian 60, 63, 64, 129, 196
 Timerding Heinrich Emil 130
 Tittel Gottlob August 89, 196
 Tomasz z Akwinu 109, 167
 Torhorst Marie 65, 66
 Treitschke Heinrich von 25, 196

- Trendelenburg Friedrich Adolf 37,
90, 91, 93, 180, 196
Troeltsch Ernst 182
Tschenodenoff 66
Tymon z Fliuntu 165
- Überweg Friedrich 22, 119, 120,
128, 160, 193, 196
Ulrici Hermann 180
Uphues Goswin 142, 196
Ursula U. 65
- Vaerting Mathilde 64
Vahlen Karl Theodor 124, 129
Vaihinger Hans 40, 41, 42, 46, 142,
147, 182, 195, 196
Vinci Leonardo da 169
Vogt Karl 181
Volkelt Hans 63
Volkelt Johannes 58, 63, 149, 182
Volkmann-Schluck Karl Heinz 73
Voltaire zob. Arouet François-Marie
Voß Johann Heinrich 151
- Wawrzycki Jarosław 173, 193
Weber Max 112
Wein Hermann 73
Weiße Christian Hermann 180
- Wenter Josef Gottlieb 23, 196
Węgrzecki Adam 32, 75, 102, 189
Wikarjak Jan 171, 185
Willmann Otto 150
Windelband Wilhelm 8, 56, 61, 69,
142, 148, 150, 160, 183, 196
Witwicki Władysław 71, 163, 194
Wolff Christian 41, 109, 176
Wróblewski Andrzej Kajetan 173, 193
Wróblewski Jerzy 170, 185
Wundt Max 60
Wundt Wilhelm 37, 51, 64, 139, 148,
149, 182, 196
- Zaratustra 23
Zatorski Tadeusz 80, 185
Zegadłowicz Emil 98, 187
Zeller Eduard 13, 23
Zenon z Kition 165
Ziegler Theobald 57, 60
Zieleńczyk Adam 18, 189
Zieliński Edward Iwo 87, 163, 165,
194
Zimmermann Christoph 23
Znamierowski Czesław 143, 172, 190,
192
- Żelazny Mirosław 177, 190

Andrzej J. Noras

Unappreciated Thinkers – The Forgotten Histories of Philosophy

Summary

The book constitutes a presentation of the views of thinkers who, for no readily apparent reasons, have been forgotten, sidelined in some way. This is particularly incomprehensible since each of them is an author of an extremely interesting history of philosophy which constitutes an attempt at capturing its events through the perspective of their given aspect event. Each aims at a different view of philosophy, accentuating a different facet. Each is interested in a typology of philosophy, but understands it in a different way.

Karl Groos is a thinker known not only for the history of philosophy analysed in this book, but also for being interested in the theory of play, understood as “exercising out” (*Einübung*). Published in 1924, Groos’s history of philosophy is entitled *Der Aufbau der Systeme* and its main intention is to introduce order into the multiplicity of philosophical doctrines. Groos is primarily interested in the mystery of the logical architecture of systems, the formal aspect of their structure.

Hans Leisegang is a thinker who deserves special attention and who twice in his life experienced the power of totalitarianism. For the first time it happens when he does not acknowledge Hitler as the Chancellor of Germany, and for the second time when he refuses to submit to the Soviet power. The first time, his in-subordination is punished by prison and the loss of his professorship in Jena. The second time, he is forced to leave Jena and move to Berlin to the newly-found Freie Universität Berlin. Leisegang, differently to Groos, but similarly to Moog, writes several histories of philosophy, three of which are intended to popularize the field. It is the fourth one which sparks particular interest. The book *Denkformen* is published for the first time in 1928 and for the second in 1951. The work is built on an assumption that human thought employs a limited number of thought structures which recur/repeat themselves in history of philosophy and, at the same time, usurp the absolute rule – which is connected with accepting Dilthey’s stance. Leisegang reduces all kinds of thinking in the history of philosophy to four thought forms which are: (1) the form of thought-circles (*Denkform des Gedankenkreises*), (2) the form of circle of circles (*Denkform der Kreis von Kreisen*), (3) the form of conceptual pyramid (*die Begriffspyramide*), and (4) The Euklidean-mathematical thought-form (*die euklidisch-mathematische Denkform*).

The last philosopher to be analysed in the book is Willy Moog, Karl Groos’s student. Out of all the thinkers discussed here, his contribution to the study of

German philosophical thought is the greatest, and its material expression is embodied in three important books from the field of German philosophy. The first constitutes an in-depth study of psychologism and was compiled out of parts of the author's habilitation thesis (*Logik, Psychologie und Psychologismus. Wissenschaftssystematische Untersuchungen*. Halle a. S. 1919). The second book is the history of the newest German philosophy *Die deutsche Philosophie des 20. Jahrhunderts in ihren Hauptrichtungen und Grundproblemen*. Stuttgart 1922), while the third one analyses philosophy of Hegel and the followers who draw upon his thought - *Hegel und die Hegelsche Schule* (München 1930).

In 1932, Moog publishes a book which constitutes a perspective of the history of philosophy which is alternative to the ones proposed by his teacher Karl Groos and Hans Leisegang. The work is entitled *Das Leben der Philosophen* (Berlin 1932), and its subject are the philosophers' lives, where the author tries to show the connection between a thinker's biography and the views which he voiced. The work does not intend to relativise the views of a given philosopher, but it attempts to demonstrate that a philosophical system constitutes an expression of the most inner nature of its creator, and in this sense, what is individual is captured in its objective meaning and transposed onto the plane of that which is above the individual.

Andrzej J. Noras

Verkannte Denker – vergessene Philosophiegeschichten

Zusammenfassung

Das Buch ist ein Überblick über die Ansichten der Denker, die aus verschiedenen nicht näher bekannten Gründen vergessen und sozusagen aufs Abstellgleis geschoben worden sind. Diese Gründe sind um so unbegreiflicher, als jeder der Philosophen ein spannendes Werk verfasste, in dem er sich bemühte, die Geschichte der Philosophie unter einem bestimmten Gesichtspunkt zu betrachten. Jeder von ihnen stellt Philosophiegeschichte unterschiedlich dar, indem er dessen andere Aspekte hervorhebt. Jeder Denker ist zwar an der Typologie der Philosophie interessiert, doch er versteht sie ganz unterschiedlich.

Karl Groos ist nicht nur als Autor der im vorliegenden Buch behandelten Geschichte der Philosophie bekannt, sondern auch als derjenige, der sich für die als Einübung aufgefasste Theorie des Spiels interessierte. Das Hauptziel seiner unter dem Titel *Der Aufbau der Systeme* im Jahre 1924 herausgegebenen Geschichte der Philosophie ist, die ganze Vielfalt von philosophischen Doktrinen in Ordnung zu bringen. Sein großes Interesse weckt das Geheimnis der logischen Architektur der Systeme und formale Seite deren Aufbaus.

Beachtenswert ist auch Hans Leisegang, ein Philosoph der zweimal in seinem Leben am eigenen Leib die ganze Macht des Totalitarismus erfahren hat. Zum ersten Mal als er Hitler als deutschen Kanzler nicht anerkannte und zum zweiten Mal – als er sich der sowjetischen Macht nicht unterstellen wollte. Seinen Ungehorsam bezahlte er im ersten Fall mit der Gefängnisstrafe und Aberkennung der Professur in Jena, und im zweiten Fall musste er gezwungenermaßen Jena verlassen und nach Berlin in die neuentstandene Freie Universität umziehen. Anders als Groos aber ähnlich wie Moog schrieb Leisegang einige geschichtsphilosophische Werke, von denen drei populärwissenschaftlichen Charakter haben. Erst sein viertes Werk weckte besonders großes Interesse. Zum ersten Mal 1928 und dann noch 1951 erschien sein Buch *Denkformen*. Das Werk fußt auf der Voraussetzung, dass menschliches Denken eine bestimmte Anzahl von Denkformen benutzt, die sich in der Philosophiegeschichte zwar wiederholen, doch sich zugleich Recht auf Alleinherrschaft anmaßen – was mit Akzeptanz Diltheys Standpunktes gleichbedeutend ist. Leisegang führt alle geschichtsphilosophischen Denkweisen auf vier Denkformen zurück: 1) Denkform des Gedankenkreises, 2) Denkform des Kreises von Kreisen, 3) Begriffspyramide und 4) euklidisch-mathematische Denkform.

Der letzte im vorliegenden Buch präsentierte Philosoph ist Willy Moog, Karl Grooses Schüler. Von den hier zu behandelten Philosophen leistete er den größten Beitrag zu deutschen philosophischen Forschungen, was in seinen drei wich-

tigen Werken auf dem Gebiet der deutschen Philosophie zum Ausdruck kommt. Das erste von ihnen stellt eine sehr eingehende Studie im Psychologismus dar und besteht aus einzelnen Teilen der Habilitationsschrift des Autors (*Logik, Psychologie und Psychologismus. Wissenschaftliche Untersuchungen*, Halle a.S. 1919). Das zweite Werk ist die Geschichte der neuesten deutschen Philosophie (*Die deutsche Philosophie des 20. Jahrhunderts in ihren Hauptrichtungen und Grundproblemen*, Stuttgart 1922). Das dritte Buch dagegen macht zum Forschungsgegenstand Philosophie Hegels und der sich auf ihn beziehenden Nachfolger – *Hegel und die Hegelsche Schule* (München 1930).

Im Jahre 1932 veröffentlichte Moog das Werk, das eine Alternative für die von seinem Lehrer Karl Groos und von Hans Leisegang präsentierte Auffassung der Philosophiegeschichte war. In dem Buch unter dem Titel *Das Leben der Philosophen* (Berlin 1932) bemüht sich der Autor, die Wechselbeziehung zwischen der Biografie der einzelnen Philosophen mit deren Anschauungen zu schildern. Es geht ihm dabei nicht darum, die Ansichten der Philosophen zu relativieren, sondern vielmehr aufzuzeigen, dass ein philosophisches System innerstes Wesen seines Begründers zum Ausdruck bringt und in dem Sinne objektiv aufgefasstes Individuelles auf die Ebene des Überindividuellen überträgt.